

POZORIŠTA U IZRAELU

Narod knjige, umetnosti, nauke i kulture, kao što je to jevrejski narod, mogao je doći do svog punog zamaha na svojoj nacionalnoj grudi, u obnovljenoj državi. Kulturna i znanstvena postignuća u svim granama za kratko vreme od nepune decenije i po, ogromna su i veoma raznovrsna. Dabome da je konsolidacija i razvoj modernog hebrejskog jezika bio od osnovne važnosti za razvitak kulturnoga života uopšte, a po razvitak školstva, nauke i pozorišne umetnosti napose. A razvoj živoga govornoga jezika — ivrita — od najveće je važnosti i usko je povezan sa razvitkom hebrejske pozorišne umetnosti u Izraelu. S druge strane pak, razvitak hebrejskog teatra usko je povezan sa obnovom jevrejske nacionalne misli i kulturnom obnovom uopšte, od kraja prošloga stoleća naovamo.

*

Seriozni pozorišni komadi u Izraelu danas se prikazuju u četiri pozorišta, od kojih su tri u Tel-Avivu: *Habima*, *Ohel*, i *Teatron hakameri*; pre godinu dana podignuto je gradsko pozorište u Hajfi pod umetničkim rukovodstvom veterana hebrejskog pozorišta Jozefa Miloa. Jerusolim na žalost još nije uspeo da sagradi svoje pozorište, iako u njemu gostuju dosta često sve pomenute pozorišne grupe u staroj bioskopskoj dvorani „Edison”. No i to je pitanje kratkog vremena, jer su kako zemljište tako i sredstva za podizanje zgrade obezbeđeni od strane darodavca, jednog jevrejskog mecene iz Venecuele. Osim pomenutih pozorišta, u Tel-Avivu postoji još nekoliko manjih pozorišta koja su također na visini: *Zira*, *Zavit*, *Zuta*, *Do-Re-Mi*, *Satirično pozorište* te *Intimno pozorište*. No ni time nije iscrpeno sve. Izraelska armija ima također svoje dramske trupe, zatim ima u zemlji oko 200 amaterskih pozorišnih trupa, školskih dramskih kružoka, a pored toga postoji i pozorište na jidiš

jeziku i na nekoliko drugih jezika. Mnoga od pomenutih pozorišta daju predstave po naseljima i kibucima širom zemlje. Pozorišne predstave u Izraelu su relativno dobro posećene. U malom Izraelu sa njegova dva miliona Jevreja davala su tri velika telavivska pozorišta u sezoni 1959/60. hiljadu tristotina predstava kojima je prisustvovalo preko milion posetilaca. Uz ovaj statistički podatak uzgred donosimo i ove zanimljive pojedinosti koje ilustruju kulturni život u zemlji. Izraelska filharmonija ima 30 hiljada redovnih abonenata, a pored toga daje i posebne koncerte. Tako je samo u Tel-Avivu 1961. godine posetilo njene koncerte 365 hiljada slušalaca, dok je broj posetilaca u tri telavivska velika pozorišta iznosio iste godine dvostruki broj. U toj godini bilo je 13 miliona posetilaca samo u telavivskim bioskopima, a u celom Izraelu u svim bioskopima prodato je preko 39 miliona ulaznica. U zemlji ima 216 bioskopskih sala sa 137 hiljada sedišta. Izrael je u pogledu posete bioskopskih predstava postigao jedan od svetskih rekorda: on stoji na trećem mestu u svetu (iza Hong-Konga i Libanona). Te — 1961. — godine prikazano je sedam domaćih i 458 uvezenih filmova.

Habima

Ovo pozorište je najstarije pozorište koje je davalo i daje predstave na hebrejskom jeziku. To je pionir modernog hebrejskog teatra. Njegova je postojbina u Rusiji, u Moskvi. Osnovano je 1918. godine, a preselilo se u Palestinu 1928. godine. Na proslavi 40-te godišnjice, izraelska vlada, ceneći njegove istorijske zasluge i visoki umetnički nivo, priznala ga je za svoje nacionalno pozorište podarivši mu redovnu, skromnu, godišnju subvenciju. Prva pozorišna trupa sastojala se od 13 pozorišnih pionira, od kojih su i danas mnogi u životu, među kojima valja pomenuti samo nekoliko danas proslavljenih imena kao što su: *Hana Rovina*, *Nahum Cemah*, *Mehnahem Gnjesin*, *Baruh Čemerinski* i *Hajim Harari*, a ovima se tek docnije pridružuju *Jehošua Bertonov*, *David Vardi*, *Aharon Meskin* i drugi. Prvo troje bili su po zanimanju učitelji u hebrejskoj školi, koji su poziv napustili da bi se potpuno posvetili glumi.

Prvobitna pozorišna trupa *Habime* dobila je svoj umetnički pravac, dikciju, upute u režiranju i izgradila se pod umetničkim rukovodstvom najvećeg majstora režije i glume, velikog ruskoga sina *Stanislavskog* i njegovog pomoćnika *Vahtangova*. Početak je bio veoma skroman, ali sa takvim poletom i idealizmom, i još više sa takvom školom, ova grupa imala je dobre izgleda za napredak i uspeh. I zaista, ovi nisu izostali. Prve predstave koje su prikazivane bile su *Večni Jevrej*, *Dibuk* i *Golem*, a zatim jednočinke od *Šaloma Aša*, *Jichaka Pereca*, *Jichaka Kacnelzona* i *J. Berkovića*. Posle samo četiri godine rada bila je to već ozbiljna pozorišna trupa, koja je bila u stanju da skrene pažnju i privuče na saradnju tri velika jevrejska umetnika toga vremena: *slikara Natana Altmana*,

muzičara i kompozitora Joela Engla i pesnika Hajima Nahmana Bjalika. Gradovi u kojima su davane predstave u prvo vreme bili su Moskva, Bjalistok, Harkov, Varšava i dr.

Početkom 1926. pa sve do 1931, *Habima* je obavila niz gostovanja u inostranstvu. Na svojoj docnijoj, drugoj velikoj turneji po inostranstvu, gostovalo je ovo pozorište u Jugoslaviji, pa i u Beogradu u pozorištu kod „Manježa”, kada sam imao prvi put zadovoljstvo da vidim i čujem pozorište na hebrejskom jeziku; to je tada, bar za mene, predstavljalo doživljaj. U pomenutom razdoblju gostovanja, posetila je *Habima* i Palestinu, da se krajem treće decenije našega stoleća potpuno preseli u zemlju otaca. — Tokom godina repertoar toga pozorišta dopunjavao se delima iz svetske dramske literature, klasične i moderne, mnogih naroda, uz negovanje i prikazivanje dela iz jevrejske literature, da po osnivanju države Izrael upotpuni svoj repertoar delima izraelskih književnika sa temama iz izraelskog života, i to sa velikim uspehom. To je dabome bio slučaj i sa ostalim teatrima u Izraelu. — Valja naglasiti da su se *Habimi* tek 1948. godine pridružili veliki glumci i režiseri Izrael Beker, Šimon Finkel i Rafael Klački.

Poznato je da nijedno ozbiljno pozorište sa umetničkim pretenzijama kao što je to *Habima*, ne može opstojati samo od prihoda kase. Zato je i *Habima* morala proći jedan period teške materijalne krize. U njenom slučaju i pod prilikama koje su tada vladale u Palestini, morale su priskočiti u pomoć jevrejske nacionalne ustanove, gradske uprave, a najviše „Krug prijatelja *Habime*”, koji se proširio na više hiljada članova širom zemlje, a tek docnije država. Pošto je kriza prebrođena, usledila je druga turneja po inostranstvu. Ali to više nije bila moskovska *Habima*, već erec-izraelska. Repertoar se međutim povećavao sa 4-5 novih komada godišnje. Krajem 1945. godine osvećena je pozorišna zgrada *Habime* na skveru koji je po njoj dobio svoje ime u centru Tel-Aviva, a 1960. god. je modernizovana i dobila svoj današnji izgled.

Dok je repertoar *Habime* u početku obrađivao jevrejsku tematiku te imao karakter jevrejske narodne renesanse, dotle je 1926. godine sa početkom prve velike turneje po Evropi i SAD repertoar počeo dobijati univerzalni karakter. Šekspir je već tada ušao u repertoar *Habime*, a tek docnije Bernar Šo, Rasin, Somerset Mom, František Langer, Strindberg, Molijer, Ibsen, Gogolj, Tolstoj, Dostojevski i drugi. Po preseljenju *Habime* u Erec-Jisrael forsiran je repertoar jevrejskih pisaca te biblijsko-istorijska tematika. Tako je

Šolem Alejhem bio zastupljen delima „Mlekar Tevje“, „Teško je biti Jevrejin“ i „S tobom“, Bjalik komadom „Kratak petak“, Fojhtvanger delom „Jevrejin Zis“, Cvajg svojim „Prognanicima“.

Početak četvrte decenije, jevrejsko-univerzalni karakter repertoara dopunjen je trećim pravcem: prikazivanjem dela iz domaćeg, erec-izraelskog života od domaćih pisaca. Tako su prikazivana dela Ašmana, Bjelina, Mapua i drugih pisaca. Proglašenjem državne samostalnosti 1948. godine, forsiran je još više repertoar sa domaćom tematikom, pa tako i danas. Tako se počev od te godine navamo prikazuju komadi: „U stepama Negeva“ od Jigala Mosinsona, „Ljubav iz mladosti“ od Ašmana, „Na kraju dana“ od Hajima Hazaza, „Kuća Hilelova“ od Moše Samira, četiri dela od A. Megeda: „Na putu za Elat“, „Hedva i ja“, „I like Mike“ i „Hana Senes“, te dela Joša, Efrajima Kišona, N. Ilonija i Hanoha Bar-Tova. Ta i druga domaća dela postala su tako nerazdvojni repertoar *Habime*.

Razvitak sopstvenog režiranja te briga za vaspitanje mladog glumačkog naraštaja bili su na dnevnom redu pionira i veterana *Habime* od dana njenog preseljenja u Erec. Prvi pioniri režije bili su danas pok. *Baruh Čemerinski* a zatim *Cvi Fridland*. Dok je prvi režirao 20 komada, dotle je drugi postavio na scenu 47 dela. Docnije su se bacili na polje režiranja *Jehošua Bertonov*, *Simon Finkel*, *Rafael Klačkin* i pok. *A. Berc*. 1948. godine pridružio se ovima *Jisrael Beker*, koji je između ostalog režirao „Anu Frank“ u obradi *Gurvića*, a zatim dva reditelja iz dramskog studija *Habime*, osnovanog 1935. godine: *Avraham Ninjo* i *Šraga Fridman*.

Od stranih režisera bilo ih je na gostovanju više, od kojih pominjemo ova velika imena: *Leopolda Lindberga*, *Tajrona Gateri*, *Juliusa Galnera* (režisera B.B.C.-a iz Londona, koji je režirao Šeks-pirova dela: „San letnje noći“, „Kralj Lir“, „Otel“ i dr.), zatim *Harolda Klarmana*, te *Davida Lihta*. Dva američka režisera su se potom nastanila u Izraelu: *Piter Fraj* i *Haj Kaloš*. — Iz ove škole izašlo je nekoliko već od ranije proslavljenih glumaca od kojih su neki ostali u *Habimi*, a neki su danas prvaci Kamernog pozorišta u Tel-Avivu. Da pomenemo *Adu Tal* i *Nahuma Buhmana* u *Habimi*, te *Hanu Maron*, *Jozefa Jadina*, *Batju Lancet*, te *Jichaka Šile* u *Teatron hakameri*. Docnije, 1945. godine, dramski studio pretvorio se u pravu školu za dramsku umetnost pri *Habimi*. Iz te pak škole izašli su ovi danas proslavljeni glumci: *Šošana Rand*, *Prina Perah*, *Šraga Fridman*, *Miša Ašerov*, *Avraham Aseo*, *Nehama Davidof*, te glumac i književnik *Šlomo Bar Šavit*. Upravitelji ove škole su danas *Fani Lajovic* i *Cvi Fridland*.

Uz *Habimu* je tu skoro dozidano malo pozorište *Habime* u kojem se također dnevno prikazuju dela iz domaće i strane literature.

Da na završetku navedemo današnji repertoar *Habime* (koji se dabome stalno dopunjuje): „Gigi“, „Emil i detektivi“, „Stvaralac čudesa“, „Stan za izdavanje“, „Slatka Irma“, „Rat i Mir“, „Ana Frank“, „Zanat gospođe Uorn“, „Kraljevska odora“, „Pontila“, „Porodica majmuna“ i dr.

Teatron hakameri

Krajem 1944. godine obogaćen je Tel-Aviv, najveći kulturni i umetnički centar Izraela, i ovim pozorištem, koje se tokom godina izgradilo u ustanovu visokog umetničkog ranga i ozbiljnog pozorišnog stvaranja. Odavde, iz Tel-Aviva, širila se artistska tradicija na celu zemlju. Ovo je prvi dramski kolektiv, koji je uneo stalno u pozorišni repertoar ove zemlje najbolje kreacije evropskih zemalja, otvorivši široko svoja vrata mladom glumačkom naraštaju. Početno jezgro novoga pozorišta predstavljaju, danas već proslavljeni, *Batja Lancet*, *Jemina Persic*, *Avraham Ben Josef* i *Jozef Pasonski* (ovaj je docnije promenio prezime u Milo, a proslavio se kao režiser; danas je direktor i umetnički rukovodilac Hajfanskog gradskog pozorišta). Ne mnogo docnije pridružuju se ovoj grupi današnji njeni prvaci *Hana Meron*, *Josef Jadin* i *Zelman Levjuš*. Kratko vreme iza osnivanja prikazuje Goldonijev komad „Sluga dvaju gospodara“, te tom sjajnom komedijom stiže ovo pozorište ne samo ime no i publiku. Parola je bila: prikaz najboljih dela dramske literature sveta. Tako se tokom godina prikazuju jedno za drugim dela kao što su: „Krvave svadbe“ od Lorke, „Svet u kome živimo“ od Čapeka, „Čarlijeva tetka“ od Tomasa, „Zamak“ od Kafke, „Kako vam drago“ od Šekspira, „Pigmalion“ od Šoa, zatim dela Verfela, G. Hauptmana, Harta, Šelija, Pristlija, Anuja i dr. Proglašenjem države pridružuje se tome i domaći repertoar. Prvi po redu prikazuje se sa velikim uspehom komad Moše Šamira „Otišao je u polja“. Ovim delom proslavilo se ovo pozorište ne samo u zemlji, no nekoliko godina docnije i na međunarodnom pozorišnom festivalu u Parizu, prikazavši ga u sali „Sara Bernar“. Uz prikaz domaćih dela forsira se i proširuje repertoar prikazivanjem dela francuskih, američkih, ruskih i engleskih autora, počev od klasika pa do modernih. Tako se daju „Revizor“ od Gogolja, „Tartif“ i „Tvrđica“ od Molijera, „Narodni neprijatelj“ od Ibsena, „Krčma na putu“ od Hohvalda, „Miševi i ljudi“ od Stejnbeke, „Sveta Jovanka“ od Šoa, „Banbari“ od Oskara Vajdla, „Senka“ od Švarca, i dr. Od domaćih dela prikazuju se sa uspehom „Sutra će stići“ i „Zovi me Joške“ od Natana Šehema, te „Kazablan“ od Jigala Mosinzona. Novi uspesi su na vidiku pridruženjem kolektivu novih režisera i glumaca: *Orna Porat* iz Nemačke, *Piter Fraj* i *Haj Kaloš* iz SAD, te *Geršon Plotkin* i *Šmuel Bonim*, danas imena koja predstavljaju ponos izraelskog teatra. Uspeh za uspehom reda se gostovanjem stranih režisera od kojih pominjeno ova poznata imena: *Sigmund*,

prof. Šarof, Norman Maršal, te nezaboravni Leopold Lindberg. Od do tada prikazanih 55 dela na repertoaru, 16 su davana više od sto puta.

Umetnički nivo glume ne ide uvek u korak sa uspehom „kase”. Tako i ovo pozorište prolazi kroz mnoge i teške novčane krize, koje tom kolektivu otežavaju umetnički rad, te ugrožavaju opstanak uopšte. No tada, 1958. i 1959. godine, dolazi inicijativa od strane izraelske javnosti. Dobrovoljni priloziloci izraelskog društva spasavaju ovaj ansambl prinosom od 300 hiljada lira. Celo se pozorište reorganizuje, a glumački kolektiv dobija nov polet. Ozdravljenje i napredak ne izostaju. U novi zadatak ulazi i izgradnja nove, moderne pozorišne sale u srcu Tel-Aviva, u pasažu ulice Dizengof. U tu svrhu osniva se odbor javnosti i pozorišnih glumaca, na čelu sa Meiom Vajsgalom, direktorom Vajcmanovog instituta u Rehovotu. Ova se zamisao najzad ostvaruje. Zidanju pozorišta doprinosi i kulturni fond Amerika-Izrael, na čijem čelu stoji poznati mecena — američki Jevrejin *Sam Rubin*. Nov polet dolazi do izražaja i proširenjem repertoara delima O'Nila, Volfa, Pirandela, Panjola, Šilera („*Maria Stjuart*”), Anuja, Skarpete, Gipsona, Pintera, Beketa, Olbija i dr. poznatih svetskih autora. Dabome da se neguje uz to i domaći repertoar.

Ulazeći u novu kuću, decembra meseca 1961. godine pukom slučajnošću prikazan je stoti komad koji je davan u tom pozorištu: delo domaćeg autora Natana Altermana „*Kineret-Kineret*”. Na svečanoj priredbi osvećenja nove pozornice prikazano je delo Bernara Šoa „*The dark lady of the sonnets*”.

Radničko pozorište „Ohel”

Ovo je pozorište osnovano 1925. godine, još pre no što se *Habima* preselila iz Rusije u Erec-Jisrael. Prema tome je to prvo redovno pozorište u zemlji, koje postoji 37 godina. Za sve ovo dugo vreme nije prestala umetnička delatnost ovoga ansambla, koji je dobro poznat po čitavoj zemlji do najudaljenijeg kutka njegovog: po gradovima, naseljima i kibucima. I to uz najskromniju potporu ustanova i vlade. Ovo pozorište uspelo je da se održi uprkos materijalnih kriza sopstvenim naporom svojih članova kolektiva — glumaca. I to treba naročito istaći!

Prvobitna trupa sastojala se od oko tridesetak mladih glumaca i glumica, idealista, koji su danju radili razne poslove da bi

mogli da se ishrane, dok bi se uveče sastajali u jednoj baraci pored mora radi negovanja glumačke umetnosti. Osnivalac ovog umetničkog kolektiva je u stvari *Moše Halevi*, koji je bio njegov nastavnik i rukovodilac. U prvo vreme članovi grupe dobijali su teoretske i praktične časove od nastavnika poznatih imena kao što su pesnik Hajim Nahman Bjalik, kompozitor Joel Engel, profesor Šor, dr Epštajn i Zalman Šazar, Abraham Šlonski, pesnik također, koji je dugo godina bio literarni savetnik i prevodilac *Ohela*. Docnije se ta grupa pretvorila u profesionalnu, stalnu pozorišnu trupu pod najtežim materijalnim i drugim uslovima i uz velike žrtve članova ansambla.

•

Za prvih 14 godina prikazana su 32 dela. U tom periodu i ovo je pozorište odlazilo na turneju po Evropi, i požnjelo lepe uspehe. Po osnivanju države primljeni su mnogi novi glumci, pa i novi useljenici među njima. Tako je — u vremenu od 1949-1959. — prikazano još 60 novih dela iz najboljeg jevrejskog, svetskog i izraelskog repertoara.

*

Repertoar *Ohela* mogao bi se podeliti u sledećih pet glavnih grupa: a) dela sa biblijsko-istorijskom tematikom, b) dela iz galutskog života, c) dela domaćih autora, d) klasici i e) dela socijalno-političkog karaktera.

Režiju biblijsko-istorijskih komada vodio je Moše Halevi. Tako su bila prikazivana dela „Jeremija” od Štefana Cvajga, „Sabataj Cvi” od Bistrickog, „Kralj Solomon” od S. Gronemana, „Bar Kohba” od Vrhlickog i dr.

Iz grupe galutskoga života i folklora prikazivana su dela Šolem Alejhema, Mendela Mojher Sforima, Singera, Goldfadena, Geršensona i dr.

Domaći repertoar do osnivanja države bio je mršav ali je od tada do danas zastupljen u punoj meri i sa mnogo uspeha. U toku prvih deset godina postojanja države prikazano je 12 domaćih dela sa tematikom i problemima ove zemlje. Tako su prikazani komadi J. Bar-Josefa, Jakova Orlanda, Jigala Mosinsona, Sulamite Bat-Dori i Damarija. U istoriji izraelske dramaturgije sa domaćom tematikom naročita zasluga pripada *Ohelu* u prikazivanju komedije autora Aharona Megeda, Moše Šamira, J. Sele, Efrajima Kišona, Joša i Ninje Halevi. Klasika i dela univerzalnog karaktera bila su također na repertoaru ovog pozorišta. I to istaknuta dela svetske dra-

maturgije. Dela Molijera, Šekspira i dr. prikazuju se sa velikim uspehom.

U dela socijalno-političkog karaktera treba ubrojiti, između ostalih, komade Karela Čapeka, Lejvika, A. Ostrovskog, J. Hašeka („Hrabri vojnik Švejk”), Mojlanda, D’Ajsona, Dekera i drugih.

No pored svih pomenutih dela raznih kategorija dati su i komadi ostale sadržine iz svetskog repertoara, kao „Đoni Belinda” od Rajsa, „Drvena zdela” od Morisa, „Ispod mosta” od Andersona i dr.

*

Valja na kraju još pomenuti učešće ovog ansambla u *Telemu*. *Telem* je ustanova centrale Histadruta za širenje kulture među novim useljenicima po mošavama, kibucima i drugim naseljima širom zemlje. To je kratica od reči „Teatronim lemaa barot”. U toj ustanovi učestvuje *Ohel* godinama, do dana današnjeg, čime mnogo doprinosi širenju dramske umetnosti u zemlji.

*

Poslednjih dveju godina daju se također dela domaćih i stranih pisaca. Od domaćih pominjemo prvo „Haketuba” od talentovanog mladog i veoma plodnog pisca Efraima Kišona sa mnogo smisla za humor, a zatim Jehudu Ezrahija („Odricanje”). Od stranih autora: Irca O’Kejsi-a („Plug i zvezde”), ruske moderne Miru Smirnovu i Margaretu Isakovu (komedija „Četvoro pod jednim krovom”), Karla Vitlingera („Mlečni put”), Slavomira Mrožeka („Policija”) i dr. Od pomenutih dela žanje iz dana u dan sve veće uspehe komedija „Haketuba”, dok je ranije to bio slučaj sa Hašekovim delom „Hrabri vojnik Švejk”. U oba komada glavnu ulogu nosi nenadmašni *Meir Margalit*, jedan od najboljih glumaca izraelske scene uopšte. „Hrabri vojnik Švejk” odneo je jedan redak rekord, a sa njim i *Meir Margalit*: davan je više od osam stotina puta do pre dve godine, što nije slučaj ni sa jednom predstavom u zemlji osim sa „Dibukom” od Anskog.

*

Da navedemo najzad imena glumačkog ansambla na čelu sa pomenutim ljubimcem publike *Meirom Margalitom*. To su glumice i glumci: Haja Šaron, Tova Pardo, Debora Kostelanec, Braha Neman, Ninet Dinar, Šafirira Zakaj, Batševa Noam, Šlomit Kaplanski, Rina Paz, Rita Maršal, Eitan Priver, Jakov Ajnštajn, Jehuda Gabaj, Naftali Javin, Leo Filer, Rafael Šahar, Jakov Knani, David Šeranski, Amos Sefer, Jehuda Šhori, Amos Mokadi, Nahum Šalit,

Šmuel Volf, Ido Adar, Daniel Ben Šlomo, Abraham Ronai i dr. Od reditelja pominjemo Miri Magnus, Šmuela Volfa, Ilana Blovajsa, Zeeva Barbana, Nisana Netiva i Mihala Raz.

Kao što se vidi, mali Izrael ide u korak sa ostalim kulturnim pa i velikim nacijama, i u ovoj grani umetnosti, sa izvesnim — ne malim — brojem glumaca velikog formata. Pa i režisera. Ne možemo se upuštati u delatnost manjih pozorišnih kolektiva, čiji udeo također nije malen. Izraelska publika voli pozorište i posećuje ga. A to daje podstreka kako glumačkim ansamblima da se usavršavaju, tako i domaćim autorima. Književni hebrejski jezik cveta i na izraelskoj sceni. A nacija se ponosi i ovim postignućem.